

NAUCZANIE FILOZOFII W USA*

I. ROLA PROGRAMÓW EDUKACJI FILOZOFICZNEJ W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM

W chwili obecnej szkolnictwo wyższe w Stanach Zjednoczonych poddawane jest ponownej ocenie. College i uniwersytety dokonują przeglądu programów nauczania; studenci oraz kandydaci na studia coraz ostrożniej dokonują wyboru kierunku studiów dyplomowych, a władze do których należy określenie wysokości budżetu pilnie analizują koszty i korzyści przynieszone przez określony kierunek studiów. Ponowna, nasilona ocena szkolnictwa wywołana jest po części utrzymującym się spadkiem ilości chętnych do wstąpienia na studia akademickie, po części wzrostem kosztów, a w licznych placówkach przybierającym na sile zainteresowaniem studentów perspektywami otrzymania satysfakcjonującego zatrudnienia z chwilą opuszczenia murów uczelni. Wspomniane tendencje skłaniają wielu ludzi, czy to ze świata akademickiego, czy spoza niego, do rozważań na temat wkładu, jaki wnoszą programy edukacji filozoficznej w całość kształtu treści nauczania w szkołach wyższych oraz roli jaką mogą odegrać w chwili, kiedy college i uniwersytety przystosowują się do nowych wymogów, którym muszą stawić czoła.

W zaistniałym klimacie niektórzy administratorzy, studenci i wykładowcy zaczynają postrzegać programy edukacji filozoficznej jako zbędny luksus. Rada Przedstawicieli Amerykańskiego Stowarzyszenia Filozoficznego (*The Board of Officers of the American Philosophical Association*) jest zdania, iż z uwagi na dobro szkolnictwa wyższego, tendencji tej należy się zdecydowanie przeciwstawić. Filozofia nie jest luksusem; jest podstawową dyscypliną akademicką. Niniejszy wywód ma na celu wyjaśnienie tego twierdzenia, poprzez opisanie roli, jaką programy edukacji filozoficznej odgrywają w szkolnictwie wyższym. W zamyśle autorów, pu-

* Fragmenty poradników opracowanych przez Amerykańskie Stowarzyszenie Filozoficzne: *The Role of Philosophy Programs in Higher Education*. Delaware 1980; *Philosophy. A Brief Guide for Undergraduates*, 1982.

blikacja ta nie jest opracowaniem wyczerpującym i w wielu miejscach odnosi się do jednych instytucji bardziej niż do innych. Jednakże większość zawartych w niej treści pozostaje w ścisłym związku z nauczaniem w każdej placówce szkolnictwa wyższego, a niektóre z nich wychodzą naprzeciw współczesnym niepokojom dotyczącym przygotowania studentów do podjęcia właściwego zatrudnienia i odpowiedzialnego uczestnictwa w budowie amerykańskiej demokracji.

II. ROLA PROGRAMÓW EDUKACJI FILOZOFICZNEJ W OBRĘBIE PLACÓWKI SZKOLNEJ

1. PROGRAM NAUCZANIA

A. Myślenie krytyczne. Nauka filozofii pomaga studentom rozwijać tak zdolność jak i potrzebę krytycznego myślenia. O ile inne dyscypliny również w tym pomagają, o tyle filozofia dostarcza szczególnych metod, dzięki którym wpływa ona wielokierunkowo na wykształcenie u studentów umiejętności krytycznego myślenia. Logika stanowi najbardziej ogólne pole filozoficzne, które rozwija ten typ myślenia. Większość uniwersytetów i wiele college'ów prowadzi dwa lub więcej kursów logiki, przy czym większość pozostałych kursów filozofii również pomaga w opanowaniu podstawowych pojęć i technik typowych dla logiki. Etyka ukazuje studentom sposoby zastosowania refleksji filozoficznej do oceny problemów moralnych. Celem kursów z zakresu etyki jest zazwyczaj ułatwienie studentom lepszego zrozumienia problemów moralnych oraz umożliwienie im wypracowania własnego rozsądnego spojrzenia na moralność, dzięki któremu będą w stanie stawić czoła wątpliwościom moralnym czekającym ich w życiu. Nie istnieje żadna inna dyscyplina nauki traktująca owe zagadnienia w sposób tak systematyczny i zrozumiały. Prawdą jest, iż naukowcy, i nie tylko oni, częstokroć otwarcie twierdzą, że owe problemy pozostają poza granicami ich dziedziny zawodowej. Teorię wiedzy można z kolei przedstawić jako jedyną dyscyplinę, która bada jakość dowodów (*standards of evidence*) i kryteria myślenia racjonalnego w sposób systematyczny i taki, który pozwala na zastosowanie jej do analizy dowolnego przedmiotu. To samo należy powiedzieć o wielu innych tematach, wyczerpująco traktowanych przez filozofię, które są istotne dla myślenia krytycznego. Zawierają się tu takie pojęcia jak: „definicja”, „wiedza”, „wyjaśnienie”, „przyczyna”, „uzasadnienie”, „komunikacja”, „znaczenie” i „prawda”.

B. Problematyka norm. Filozofia prezentuje unikalne i systematyczne podejście do zagadnienia norm, tzn. tego, co istnieć powinno, a co nie; co jest właściwe, a co takim nie jest, itd., w odniesieniu do ist-

niejącego stanu rzeczy. Jakie są podstawowe moralne prawa istot ludzkich? Jakie istnieją moralne zobowiązania jednostek względem siebie w społeczeństwie? Co jest podstawą sprawiedliwości w dystrybucji towarów i określania wymiaru kary? Kursy takie jak etyka, filozofia społeczno-polityczna, filozofia prawa oraz estetyka wyczerpująco zajmują się problematyką norm. W czasie zajęć na wymienionych kursach zazwyczaj bada się kilka teorii zaproponowanych przez filozofów, w celu uzyskania odpowiedzi na wyżej wymienione zagadnienia, po czym zachęca się studentów, by formułowali swe własne odpowiedzi, a następnie bronili ich — jedno i drugie przy użyciu metod i pojęć poznanych na zajęciach.

Jeśli wziąć pod uwagę ciężar gatunkowy jaki posiadają w życiu ludzkim zagadnienia moralne, społeczne, estetyczne i wiele innych, potrzeba umieszczenia kursów filozofii w dobrze ułożonym i wyważonym programie nauczania jawi się jako ewidentna. Często sądzi się, że zagadnienia o których mowa są, bądź mogą być, w sposób zadowalający opisywane przez nauki społeczne, literaturę albo historię. A jednak te dyscypliny ani nie są w stanie, ani nie pretendują do tego, by rozważać zagadnienie norm w sposób taki, jak czynią to filozofowie. Niemalże badanych przez filozofów istotnych pytań związanych z normami nie zostało nawet postawionych w obrębie innych dyscyplin nauki; te które zostały postawione nieczęsto doczekały się konsekwentnego krytycznego badania tak charakterystycznego dla studiów filozoficznych.

C. Spojrzenie interdyscyplinarne. Ważną funkcją filozofii jest wymuszanie interdyscyplinarnego spojrzenia na badane zagadnienie. Przykładowo, mimo iż naukowe wyjaśnienie jest w tej, czy innej formie wspólne wszystkim dziedzinom nauki, kwestie pojęciowe, które go dotyczą i pytania porównawcze związane z jego wewnętrzną logiką w obrębie różnych nauk należą do filozofii nauki. Niektóre z tych zagadnień są przedmiotem badań naukowców z innych dziedzin, jednakże sporadycznie doczekują się wyczerpującego i odpowiednio szerokiego podejścia, niezbędnego dla dokonania zwięzłego wyjaśnienia problemu. Każda dyscyplina stawia typowo filozoficzne pytania o siebie, a i wiele pytań dotyczących relacji między różnymi gałęziami wiedzy ma również filozoficzny charakter. Obydwa te typy pytań poddaje się analizie w obrębie filozofii nauki, filozofii sztuki, filozofii prawa, filozofii historii i filozofii języka.

Filozofia równie krytycznie bada metody poznawcze — tak w nauce, jak i w życiu codziennym. Jej podejście ma zazwyczaj charakter pojęciowy, oceniający i porównawczy. W typowy dla siebie sposób filozoficzna analiza problemów różni się od innych podejść zastosowaniem innych technik badawczych, poszukiwaniem odmiennych zagadnień oraz zasięgiem teorii powstałych w trakcie uzyskiwania odpowiedzi na postawione pytania. Dzięki badaniu relacji istniejących między innymi dys-

cyplinami oraz analizowaniu ich metod poznawczych, filozofia odgrywa unikalną i istotną rolę meta-dyscypliny. Dostarcza ona pewnego sposobu rozumienia innych dyscyplin, a zwłaszcza występujących w ich obrębie presupozycji, jakości dowodów i metod wyjaśniania. Żadna inna dziedzina wiedzy nie próbuje, ani też nie jest w stanie tego uczynić.

D. Historia myśli filozoficznej i spojrzenie międzykulturowe. Dzięki swym badaniom historycznym i międzykulturowym, filozofia kształtuje świadomość istnienia naszej historii intelektualnej i przyczynia się do zrozumienia własnej kultury w odniesieniu do pozostałych kultur. W programach nauczania większości wydziałów zawierają się co najmniej filozofie: starożytna, nowożytna i współczesna. Wiele wydziałów proponuje kursy poświęcone filozofom Azji, filozofii judaistycznej, itd. Zajęcia z tych dziedzin ułatwiają studentom odnalezienie swojego miejsca wewnątrz historii i kultury oraz wypracowanie systemu wartości, a także uświadomienie sobie istnienia i zrozumienie wartości alternatywnych, wzorców kulturowych i tradycji intelektualnych.

E. Badanie poglądów na świat. Większość zdolnych do refleksji ludzi chce dysponować spójnym wizerunkiem świata, który pozwoli im rozumnie kroczyć przez życie, który będzie drogowskazem w chwili podejmowania poważnych decyzji, i który przyniesie choćby doraźne odpowiedzi na niektóre z odwiecznych pytań dotyczących człowieka — jego życia i miejsca we wszechświecie. Nauka filozofii pomaga studentom formułować i oceniać takie wizerunki — czy to zbudowane na historii filozoficznej myśli Zachodu, czy też na powszechnej interpretacji zdobyczy współczesnej nauki, czy nawet na nierzadko bliżej nieokreślonych reakcjach na własne doświadczenia życiowe. Wśród poglądów na świat powszechnie analizowanych przez filozofię znajdują się: materializm, który interpretuje wszystko co istnieje, włączając w to istoty ludzkie jako zjawiska o charakterze zdecydowanie fizycznym; dualizm, który ocenia duszę, stąd i ludzi jako coś wyraźnie różnego od istnienia czysto fizycznego; także naturalnie teizm w licznych swych odmianach.

Nierzadko społeczno-polityczne orientacje takie jak liberalizm demokratyczny i socjalizm marksistowski utożsamiane są z poglądem na świat. Badając te pozycje i poglądy na świat, filozofia stosuje podejścia holistyczne, konceptualne i oceniające. Co więcej, niezależnie od tego jakie poglądy na świat prezentują filozofowie, w procesie nauczania filozofii koncentrują się oni z całym oddaniem na tym, by przedstawić nie tylko argumenty za, ale i przeciw swym teoriom. Ich najbardziej charakterystycznym dążeniem jest rozwijanie u studentów zdolności do podejmowania racjonalnych decyzji w trakcie dokonywania wyboru modelu

spojrzenia na świat i orientacji społeczno-politycznej, a nie wpajanie im jednej wybranej teorii.

F. Umiejętność formułowania myśli na piśmie oraz skuteczne porozumiewanie się. Nauka filozofii, ogólnie rzecz ujmując, wymaga zdolności pisania analitycznego, krytycznego czytania i ćwiczeń w formułowaniu problemów intelektualnych i proponowanych sposobów ich rozwiązania. Dla tych powodów, praca w dziedzinie filozofii może u studentów znakomicie udoskonalić zdolność posługiwania się piórem. Naturalnie pisania należy nauczać przez cały okres studiów, ale kursy filozofii mogą odegrać poważną i istotną rolę w realizowaniu tego przedsięwzięcia. Żadna inna dziedzina nie akcentuje tak mocno i w podobny sposób ani argumentacji werbalnej, ani analizy pojęć. Tylko nieliczne dziedziny nauki kładą w podobnym stopniu nacisk na umiejętność somodzielnego formułowania teorii i poddawania ich ocenom krytycznym w opozycji do eksponowania już istniejących teorii. Odnosi się to nie tylko do umiejętności formułowania myśli na piśmie, ale również do ćwiczenia zdolności ustnego przedstawienia idei, co jest przedmiotem licznych dyskusyjnych zajęć z filozofii. Ponadto w kompetentnym nauczaniu pisania zgodnie z wymogami filozofii akcentuje się takie cechy jak: jasność wypowiedzi, dokładność interpretacji, stosowne rozważenie odmiennych stanowisk oraz konieczność posługiwania się konkretnymi przykładami. Wymienione wartości filozoficznych ćwiczeń w pisaniu i mówieniu sprawiają, iż dobrze prowadzone kursy filozoficzne nabierają ogromnego znaczenia tak dla tych studentów, których czeka wkrótce specjalizacja zawodowa, jak i dla tych którzy zmierzają w kierunku zdobycia wiedzy ogólnej.

Filozofia to nie tylko studiowanie doktryn; to również badanie i praktyczne stosowanie metod poznawczych, które można zastosować do analizy dowolnego problemu intelektualnego. Po części właśnie dlatego filozofia przychodzi studentom w sukurs w znacznym stopniu niezależnie od tego, jak głębokie jest ich zainteresowanie przedmiotem, czy też na jak długo prezentowane idee zapadną im w pamięć. Po części również dlatego filozofia może okazać się pomocna studentom nawet wtedy, kiedy nie potrafią uporać się z rozwikłaniem problemów, które stawia ona do rozwiązania, czy też wtedy, gdy opuszczają zajęcia raczej z przekonaniem o złożoności zagadnień, niż o możliwości znalezienia rozwiązań.

2. FILOZOFICZNE BADANIA NAUKOWE

Wielu ludzi, w tym także niektórzy ze świata akademickiego, postrzegają filozofię nie jako podstawowe pole badawcze, lecz jako nieprecyzyjne przedsięwzięcie o spekulatywnym charakterze, w ramach którego rozpatruje się szeroki zakres opinii na temat abstrakcyjnych zagadnień

i które jedynie stymuluje wyobraźnię badacza poprzez tworzenie interesujących pytań, na które nigdy nie znajdzie się odpowiedzi. To stereotyp i karykatura. Być może, w pewnym stopniu, dzieje się tak w wyniku milczącego założenia, iż rozwój przyczynia się do jednomyślności. Dla filozofów jednak *consensus* jest często podejrzany. Może się on zrodzić na podstawie niezbadanych fałszywych założeń, czy powszechnie podzielanych uprzedzeń, bądź sposobów postrzegania prawdy. Ponadto, rozmiary braku zgody między filozofami jest niezmiernie łatwo wyolbrzymić lub błędnie zinterpretować. Filozofowie przecież nierzadko obierają za przedmiot swych rozważań coś, co nawet ich koledzy-filozofowie uważają za oczywiste i niewarte badania i w ten sposób poszukują prawdy posługując się kontrowersją, rezygnując z wzajemnego popierania swych pozycji.

Precyzyjność i surowość zasad poważnej części współczesnej filozofii oraz wielu prac z minionych wieków zadaje kłam pogładowi o stereotypowości filozofii. Przeczą temu również osiągnięcia filozofii dwudziestowiecznej, która stała się dyscypliną badającą strukturę i założenia innych dziedzin — zwłaszcza nauk ścisłych. Stereotypowi filozofii jako nauki analizującej abstrakcyjne i nierozwiązywalne problemy przeciwstawić należy jej rozwój jako jedynej dyscypliny, która bada pewne odwieczne problemy w sposób systematyczny i rygorystyczny, gdzie generalizacja oparta jest o konkretne przykłady, a zdobyte wnioski uzyskują odniesienie do ważkich ludzkich problemów dnia powszedniego. Wśród tych odwiecznych kwestii znajdziemy takie zagadnienia jak: relacja dusza-ciało, istota sprawiedliwości, istnienie Boga i znaczenie wolności. Nie znaczy to, że inne dziedziny nie wnoszą nic do badania tych problemów, jednak samodzielnie nie są w stanie zajmować się nimi w sposób zadowalający. Na przykład analiza relacji duszy i ciała jest w pierwszej kolejności problemem filozoficznym, a nie psychologicznym, a istota sprawiedliwości społecznej to również najpierw problem filozoficzny a dopiero później zagadnienie z zakresu nauk politycznych.

Warto także zauważyć, iż dokonania filozofii w ostatnim czasie przyniosły znaczące rezultaty interdyscyplinarne. Na przykład rozwój w dziedzinie etyki medycyny wpłynął wyraźnie na praktykę lekarską. Podobne rezultaty daje się zaobserwować w obrębie filozofii prawa. Wielu filozofów zajmujących się tym działem nauki współpracuje z naukowcami pracującymi na polu prawoznawstwa, które ze wszystkich nauk prawnych najbliższe jest filozofii. Nauki społeczne, zwłaszcza psychologia, również odczuwają wpływ badań filozoficznych, podobnie jak językoznawstwo, krytyka literacka, historiografia i teoria komputerowa.

Należy dodać, iż w porównaniu do innych badań filozoficzne prace naukowe nie pociągają za sobą wysokich nakładów finansowych i mogą

być prowadzone nawet w niewielkich ośrodkach, pod warunkiem, iż naukowcom zapewni się wystarczająco dużo czasu na refleksję i udostępni się odpowiednio bogatą bibliotekę. Naturalnie badania filozoficzne zyskają dodatkowy impuls, jeśli towarzyszyć im będzie prowadzenie kursów akademickich z wszelkimi tego konsekwencjami, tzn. możliwością wymiany poglądów między zapalonymi do pracy naukowcami, nauczaniem dyplomantów, tworzeniem programów kolokwiów, itd. W filozofii na niewielki, ale prężny wydział nie musi składać się wyłącznie praca samych nauczycieli akademickich; co więcej, nauczanie w nim niekoniecznie musi osiągać najwyższy pułap jakości i być odbiciem najnowszych dokonań nauki, by placówka dydaktyczna właściwie spełniła swoją rolę.

3. WAŻKOŚĆ FILOZOFII DLA INNYCH DZIEDZIN NAUKI

Stwierdziłszy, że kursy filozofii mogą wykształcić u studentów interdyscyplinarne podejście do problemów. Podobny wpływ mogą one wywrzeć na nauczycieli akademickich, zwłaszcza w mniejszych placówkach lub składowych jednostkach organizacyjnych takich jak wydziały sztuki czy nauk ścisłych w ogromnych uczelniach. Ponadto filozofowie nauczający filozofii wybranej dyscypliny (np. fizyki, psychologii, historii, prawa) są często znakomitym źródłem wiedzy tak dla specjalistów układających te kierunki jak i studentów.

wiadomość potencjalnej wartości silnego wydziału filozofii będącego niejako na usługach innych dyscyplin, o czym była mowa powyżej, nie powinna jednak skłaniać nikogo do wyciągania wniosku, iż programy nauczania filozofii mogą zostać we właściwy sposób wchłonięte przez inne programy nauczania czy to wydziałów humanistycznych, czy to instytucji reprezentujących szeroką gamę kierunków jak na przykład te, które obejmują nauki społeczne. Filozofia dysponuje odrębną metodologią i zajmuje się odrębnymi zagadnieniami. Z tych to powodów, a także by zmaksymalizować wkład filozofów, którzy nie są skrupowani w pracy granicami wąskich specjalizacji, w działanie pracowników naukowo-dydaktycznych i studentów innych dziedzin wiedzy, należy nieodzownie stworzyć autonomiczne programy nauczania filozofii.

Dzięki specjalnemu wykształceniu, filozofowie często w niepowtarzalny sposób mogą wpłynąć na wartość i późniejsze powodzenie polityki uczelnianej poprzez swoje uczestnictwo w obradach władz placówki oświatowej, komitetów pracowników naukowo-dydaktycznych oraz poprzez pracę administracyjną w college'ach i uniwersytetach. Ogólnie rzecz biorąc, filozofowie starają się wykazać wrażliwość i sprawiedliwość, gdy waży się argumenty, próbują zachować zdolność przekonywającego przedstawienia podłoża poglądów odmiennych od ich własnych, walczyć o klarowne sformułowanie zagadnień i sposobów postępowania oraz przewi-

dywać konsekwencje zastosowania przyjętego modelu działania w konfrontacji i sytuacji, których w trakcie jego tworzenia nie brano pod uwagę. O ile żadna dyscyplina nie posiada monopolu na wymienione umiejętności, wierzymy, że fakt ich występowania w centrum praktyk filozoficznych czyni wielu filozofów wyjątkowo użytecznymi w procesie formowania polityki i podejmowania decyzji.

III. WKŁAD PROGRAMÓW NAUCZANIA FILOZOFII W ŻYCIĘ SPOŁECZNE

1. SŁUŻBA PUBLICZNA

College i uniwersytety zupełnie słusznie odczuwają istnienie zobowiązań względem grup społecznych, wśród których egzystują i spośród których rekrutują się ich studenci. Filozofowie są w stanie wnieść ogromny wkład w spełnienie tych zobowiązań. W większości grup społecznych istnieje niemałe zainteresowanie *zagadnieniami polityki społecznej*, np. przestępstwem i karą za nie, opieką społeczną, opieką medyczną, dowozem dzieci do szkół i energetyką nuklearną. Generalnie, filozofowie są wystarczająco kompetentni, by wypowiadać się treściwie na temat pewnych aspektów wyżej wymienionych zagadnień, zwłaszcza aspektów normatywnych, które często są tu najistotniejsze. W ramach stanowych programów Narodowego Funduszu Na Rzecz Nauk Humanistycznych wielu filozofów przemawiało publicznie poruszając wymienione problemy. Rezultatem tych wystąpień jest często lepsze powszechne zrozumienie istoty poruszanych zagadnień, a także nieodzowności filozoficznej refleksji w odpowiedzi na pytania w zakresie polityki społecznej.

2. KONTYNUACJA EDUKACJI I ŁĄCZNOŚĆ Z ABSOLWENTAMI.

Malejąca liczba kandydatów na wyższe studia oraz związane z tym faktem społeczne poczucie odpowiedzialności za taki stan rzeczy sprawiły, iż od niedawna kładzie się nacisk na organizowanie kursów umożliwiających kontynuowanie edukacji. Są one przewidziane zasadniczo dla ludzi dorosłych, którzy przekroczyli typowy wiek studencki, a którzy pragną wzbogacenia bądź przedłużenia edukacji na poziomie wyższym od szkoły średniej. Częstokroć ludzie ci mają ochotę na rozważania nad zagadnieniami norm, aby powrócić do odwiecznych pytań stawianych przez człowieka, bądź na nowo je odkryć, albo też po to, by po prostu spróbować czegoś nowego. Filozofia może tym ludziom dużo zaoferować. Pracownicy administracji, doradcy akademiccy, a czasem i sami filozofowie powinni szerzej uznać to zjawisko. W pewnych przypadkach absolwenci szkół wyższych również byłiby zainteresowani programami nauczania lub krótkimi kursami filozofii. Wydziały filozofii mogą wiele uczynić dla

zaspokojenia potrzeb absolwentów oraz pozostałych ludzi, którzy przekroczyli wiek studencki, pragnących przede wszystkim wzbogacić swój intelekt poprzez filozofię, bądź poszukujących konceptualnych, czy też innych ogólnych umiejętności, których wypracowanie ułatwi nauka filozofii.

3. DORADZTWO

Idea o przydatności filozofów w charakterze doradców w sprawach „świata rzeczywistego” rzadko spotyka się z przychylnością wielu spoza tej profesji. Kolejnym stereotypem jest często występujące przekonanie, że prace filozoficzne stanowią ucieczkę od rzeczywistości. Należy go odrzucić. Poważna liczba filozofów była i jest doradcami w instytucjach, agencjach, przedsiębiorstwach, itd. Pomagają oni również w kształtowaniu polityki na polu medycyny, biznesu, prawa, a także eksperymentów naukowych. Ponadto, nierzadko mogą oni służyć użytecznymi dowodami w czasie debat poświęconych pracom legislacyjnym oraz projektom polityki społecznej; co więcej, mogą doradzać grupom obywatelskim, które starają się zrealizować pewne projekty poprzez uzyskanie darów pieniężnych lub funduszu rządowego. Tego typu działalność filozofów staje się coraz bardziej powszechna. Wierzmy, że lista sukcesów jakie odnieśli po dzień dzisiejszy, potwierdza wartość filozofii i jej technik w ocenie opcji polityki społecznej oraz w doradztwie w trakcie kształtowania planów zakrojonych na szeroką skalę, a także w rozwiązywaniu problemów o charakterze nieakademickim.

IV. PROGRAMY NAUCZANIA FILOZOFII — KURSY: OGÓLNY, DLA STUDIÓW KIERUNKOWYCH ORAZ MAGISTERSKICH I DOKTORANCKICH

Wszystko co zostało dotychczas powiedziane dotyczy właściwie ułożonych programów nauczania filozofii. Istnieje jednak niebezpieczeństwo, iż różne typy programów poddane zostaną ocenie pozbawionej należytego spojrzenia na ich wzajemne relacje. Jest szczególnie istotnym zrozumienie, że realizacja dobrego programu ogólnego kursu filozofii, tzn. takiego minimum, które jest powszechnie uznane za niezbędne, sprawi iż program nauczania studentów w ramach kształcenia kierunkowego pociągnie za sobą niewiele większe koszty. Jedno jest pewne: na dobry program kursu ogólnego powinny się składać przynajmniej następujące cztery elementy: logika, historia filozofii starożytnej i nowożytnej, kilka kursów filozofii wybranych dziedzin, np. filozofii sztuki, języka, umysłu, religii i nauki oraz etyka z włączeniem elementów etyki stosowanej, np. etyki medycyny, filozofii prawa, etyki biznesu. Zapewniwszy nauczanie

powyższych i dodanie do nich kilku rdzennych kursów teoretycznych takich jak: metafizyka, teoria wiedzy oraz logika indukcyjna, nauczanych po kolei co najmniej rok po roku, stanowiłoby zaspokojenie minimum wymagań stawianych nauczaniu kierunkowemu.

Na wartość magisterskich i doktoranckich programów nauczania filozofii należy spojrzeć odmiennie, zwłaszcza w świetle obecnego kryzysu w zatrudnieniu doktorów nauk humanistycznych. Przynajmniej jeszcze trzy punkty winny być dodane do tego, co zostało tu powiedziane o programach nauczania filozofii:

a) zawód nauczyciela nie jest jedynym zajęciem, do którego przygotowuje kształcenie słuchacza na poziomie zaawansowanym;

b) po części z uwagi na powody, o których była już mowa, zaawansowane prace w dziedzinie filozofii są istotne dla rozmaitych nie-filozofów tak w świecie akademickim, jak i poza nim;

c) ukończenie magisterskich kursów filozofii może skutecznie przyczynić się, w przypadku pewnych ludzi, do przygotowania się do zawodów nieakademickich takich jak prawo, czy służba publiczna.

Należy również zaakcentować fakt, iż w większości uniwersytetów zaniechanie magisterskich i doktoranckich programów nauczania filozofii uniemożliwiłoby prowadzenie zajęć ze studentami bez stałej rotacji na stanowiskach wykładowców, bądź bez nadmiernego powiększania składu grup studenckich lub obu tych zjawisk jednocześnie. Ponadto w filozofii stosunek ilościowy wykładowców do studentów jest jeszcze istotniejszy, niż ma to miejsce w innych dziedzinach. Małe grupy dyskusyjne stanowią istotę dobrego programu nauczania filozofii w uczelni, a intensywne komentowanie filozoficznych prac pisemnych przez nauczyciela jest najlepszym, a czasami jedynym sposobem nauczania studentów sprawnego wypowiedzania się na piśmie.

Istnieje kolejny argument przemawiający za wartością magisterskich i doktoranckich programów nauczania filozofii. W filozofii relacja między nauczaniem a pracą badawczą jest bardzo ścisła, a ograniczanie, bądź rezygnowanie z wyżej wymienionych programów niesie ze sobą prawdopodobieństwo (w niektórych wypadkach pewność) obniżenia poziomu nauczania w uczelni. Takie postępowanie niemal na pewno skrzepowałoby prace badawcze wspierające proces nauczania studentów. Filozofia tym różni się od wielu innych dziedzin, że doświadczenie badawcze wykładowców ma ogromny wpływ na treść nauczania już na poziomie kursów wstępnych. Kontrowersyjne zagadnienia, takie jak relacja dusza-ciało, pojawiają się już we wstępnej fazie wykładów z filozofii, a to co nauczyciel ma do powiedzenia na ich temat zależy w dużej mierze od uprzedniego zrozumienia wyrafinowanych dowodów na rzecz danego zjawiska. Taka wiedza stanowi podkład — w istocie może okazać się niezbędna —

dla dokonania klarownej i prostej prezentacji problemu, mimo że cała jego złożoność może nigdy nie stać się przedmiotem dyskusji w sali lekcyjnej. Podczas gdy w niektórych dyscyplinach różnica między kursem wstępnym prowadzonym przez kompetentnego asystenta a takim samym realizowanym przez doświadczonego pracownika naukowo-dydaktycznego jest w dużym stopniu wynikiem zdolności pedagogicznych każdego z nich, różnica wiedzy i skrupulatności między wykładowcami filozofii znacznie ciężej waży na jakości nauczania. Niniejsze sformułowanie w żadnym wypadku nie sugeruje negatywnego nastawienia do pozostałych dyscyplin wiedzy; jego celem jest podkreślenie faktu, iż prace badawcze w dziedzinie filozofii wspierają i są często niezbędne dla prowadzenia dobrego jakościowo nauczania filozofii nawet na niższym poziomie zaawansowania.

V. PROGRAM NAUCZANIA FILOZOFII

Jak wygląda kurs filozofii? Kursy filozofii znacznie różnią się między sobą w zależności od wykładowcy, tematów i innych czynników. Można jednak dokonać pewnych uogólnień. Typowym jest to, iż nauczyciele filozofii zachęcają studentów do przyjęcia postawy krytycznej, do rozwijania swych własnych pomysłów i do oceny różnic między rzeczami, które wydają się być podobne oraz podobieństw między rzeczami, które wydają się całkowicie różne. Następnie wykładowcy powszechnie akcentują nie tylko to, o czym mówi się w lekturze, ale i dlaczego tak się mówi, czy powody przyjęcia określonych argumentów są uzasadnione, czy nie oraz to, co studenci sami myślą na temat rozważanych zagadnień. Może zatem nie tylko być postawione pytanie o to, co Kant powiedział o karze śmierci i dlaczego tak powiedział, ale również czy jego stanowisko było słuszne. Zachęca się także studentów do formułowania i uzasadniania własnych sądów o tym problemie. Słuchacze mogą porównywać i przeciwstawiać sobie dwóch filozofów, obserwując na jakim polu ich poglądy są zgodne, a gdzie różne, a następnie wolno im wskazać i uzasadnić, które ze stanowisk wydaje im się właściwsze. Studentom można także zlecić przestudiowanie prac naukowych ludzi nie będących filozofami, np. teoretyków prawa, w celu przedstawienia i dokonania oceny ich założeń filozoficznych. Mogą również otrzymać zadanie przyjrzenia się poglądom kilku filozofów w perspektywie historycznej. Charakterystycznym jest to, iż studentom dana jest znaczna swoboda twórcza i możliwość wybrania oryginalnego podejścia do zagadnienia. Filozofia jest unikalną dziedziną w sposobie w jaki kształci kreatywność i swobodę w szerokich lecz jednocześnie określonych granicach wzorców jasności wypowiedzi, przeprowadzania dowodu i oceny.

Kursy wstępne. Można rozpocząć poznawanie filozofii albo na kursie stanowiącym wprowadzenie ogólne, albo wprowadzenie do szczegółowych działów takich jak etyka, logika, filozofia religii czy filozofia sztuki. Dla studentów, których głównym celem jest pobieżne zaznajomienie się z całokształtem zagadnień a nie, powiedzmy, rozwinięcie swego myślenia w dziedzinie etyki, ogólny kurs wprowadzający stanowi często najlepszy punkt wyjścia. Kurs taki zazwyczaj oparty jest na rozważaniu podstawowych problemów filozoficznych. Na typowy jednosemestralny wstęp do filozofii składają się lektury z zakresu głównych dziedzin takich jak: teoria wiedzy, z położeniem nacisku na istotę i źródła wiedzy; zagadnienie relacji dusza-ciało, ze zwróceniem uwagi na istotę naszego życia umysłowego w odniesieniu do mózgu; istota przymusu moralnego z podkreśleniem alternatywnych sposobów oceny powinności zachowania się; oraz filozofia religii, ze skupieniem się na tym, jak można pojmować i uzasadnić wiarę w Boga. Wstęp do filozofii może również opierać się na studiowaniu najważniejszych tekstów, zwłaszcza tych, które wyszły spod pióra wielkich filozofów. Jednosemestralny kurs może obejmować część dokonań takich myślicieli, jak powiedzmy, Platon, Arystoteles, Tomasz z Akwinu, Kartezjusz, Locke, Hume, Kant i Mill. Na podstawie ich dzieł można przedyskutować wszystkie ze wspomnianych zagadnień oraz wiele innych.

Jeśli chodzi o kursy przedstawiające poszczególne działy filozofii takie jak etyka, logika czy filozofia religii, mamy tu do czynienia nie tylko z wprowadzeniem studentów w określone działy, ale również z zaznajomieniem ich z pewnymi ogólnymi metodami filozoficznymi. Należy wiedzieć, że tego typu kursy różnią się znacznie między sobą pod względem metod i szerokości ujęcia tematu, w związku z czym studenci pragnący bezpośrednio po ich ukończeniu przejść na kolejny, wyższy poziom powinni najpierw zorientować się, czy opanowali ogólne podstawy filozofii. Największe różnice, o których mowa, spotyka się zwłaszcza przy porównaniu różnych kursów logiki.

Kursy filozofii dla średniozaawansowanych i zaawansowanych. Na tych poziomach kursy filozofii różnią się znacznie zakresem, metodami i warunkami wstępnymi. Kursy te są naturalnie niezbędne dla tych studentów, którzy chcą wyciągnąć wszelkie korzyści, o których była już mowa, jakie daje edukacja filozoficzna, przy czym właściwa selekcja treści na tych poziomach będzie wyraźnie różna dla różnych studentów. Nie należy tutaj sądzić, iż kursy filozofii na poziomie zaawansowanym są, ogólnie rzecz ujmując, przewidziane wyłącznie dla studentów w trakcie specjalizacji, i że tylko ich mogą one interesować. Niemniej jednak, na przykład kursy filozofii nauki dla zaawansowanych są przeważnie prowadzone z myślą o tych, którzy specjalizują się

w naukach ścisłych: kursy z filozofii sztuki (estetyki) są po części przewidziane dla studentów sztuk pięknych, muzyki i innych kierunków artystycznych. Podobna myśl kryje się za wykładami z filozofii religii, prawa, etyki medycznej i wieloma innymi.

Przykłady specjalizacji. Na typowy trzydziestogodzinny cykl zajęć w ramach specjalizacji mogą składać się podstawowe działy filozofii: epistemologia, etyka, historia filozofii, logika i metafizyka. W wielu uczelniach student może wyjść naprzeciw tym wymaganiom wybierając w pierwszym roku, powiedzmy, dwa kursy wstępne; w drugim — historię filozofii starożytnej i nowożytnej oraz dodatkowo przynajmniej jeden kurs z podgrupy np. etykę czy filozofię religii; w ostatnich dwu latach kursy dla średniozaawansowanych i zaawansowanych, które pokrywają pozostałe działy, z pogłębieniem tych treści, które są przedmiotem szczególnego zainteresowania. Wiele uczelni wymaga od studentów specjalizowania się w logice filozofii, zatem dobrze jest wcześniej rozpocząć uczenie się tego przedmiotu w trakcie specjalizacji. Tak obszerne działy jak metafizyka, epistemologia i etyka nie muszą być konieczne studiowane na kursach noszących te nazwy. Można je poznać podczas studiów nad głównymi filozofami, w czasie seminariów poświęconych wybranym problemom, czy zajęć z zagadnień szczegółowych jak filozofia świadomości (*philosophy of mind*), filozofia języka, filozofia społeczna i polityczna. U studentów, którzy myślą o studiach podyplomowych pożądane jest przyjęcie odpowiedniego wariantu podanego tu wzoru. Ci którzy zamierzają dalej studiować filozofię, powinni zastosować właściwą kombinację zapewniającą odpowiednio szerokie ujęcie i dogłębne traktowanie studiowanej dziedziny. Można to osiągnąć na wiele sposobów. Dla pozostałych, zwłaszcza tych, którzy będą kontynuować naukę po zdobyciu dyplomu, ale nie tylko dla nich, podajemy listę przykładowych kursów, cennych dla poszczególnych kierunków studiów, a wychodzących poza ramy kursów o charakterze ogólnym.

Dziennikarstwo i łączność. Niezwykle istotne jest wprowadzenie do programów tych studiów logiki i etyki na poziomie średniozaawansowanym. Filozofia języka powinna podnieść na wyższy poziom zrozumienie całokształtu zagadnienia łączności (*communication*), a filozofia nauki winna rzucić światło na pewne zagadnienia techniczne, z którymi wielu dziennikarzy i ludzi zajmujących się środkami przekazu musi się spotkać w swej praktyce zawodowej. Poza tym filozofia polityczna i społeczna pogłębia zrozumienie społeczeństwa i instytucji społecznych. Inne kursy, takie jak: estetyka, filozofia prawa i filozofia religii będą wysoce pożądane dla tych, których zainteresowania pozostają w związku z tymi dziedzinami.

Prawo. Bardzo pożyteczne są tu kursy dla średniozaawansowa-

nych i zaawansowanych — logiki i etyki w ujęciu ogólnym tj. filozofii społecznej i politycznej, filozofii prawa, etyki medycznej i etyki biznesu. Dodatkowo korzyści przynieść może studiowanie epistemologii — badającej jakość dowodów, filozofii świadomości — zajmującej się odpowiedzialnością moralną i prawną, oraz filozofii języka — nieodzownej do analizowania języka. Filozofia nauki okaże się wyjątkowo cenna dla tych, którzy zamierzają praktykować w sektorach technicznym i naukowym.

Medycyna i inne kierunki związane ze służbą zdrowia. Przydatne powinny okazać się dodatkowe zajęcia w zakresie ogólnym etyki. Cenna jest również filozofia świadomości, z położeniem nacisku na zrozumienie człowieka. Filozofia nauki może dostarczyć lepszego zrozumienia oraz poszerzyć zdolność integrowania medycznych badań naukowych z praktyką lekarską. Poznanie filozofii religii może prowadzić do lepszego zrozumienia wielu pacjentów oraz innych ludzi, z którymi lekarz styka się bezpośrednio w swoim zawodzie. Estetyka i historia filozofii mogą ułatwić lekarzom lecznictwa otwartego znalezienie wspólnego języka z pacjentami oraz kolegami — lekarzami wywodzącymi się z odmiennych kręgów kulturowych lub prezentującymi nietypowe poglądy i orientacje. Bezpośrednie znaczenie mają tu oczywiście: filozofia medycyny i etyka medyczna.

Biznes. Kursy ogólne filozofii politycznej i społecznej dają cenny podkład wiedzy dla kierowników i dyrektorów, szczególnie jeśli chodzi o zrozumienie istoty funkcjonowania instytucji społecznych takich jak korporacje, związki i partie polityczne. Zajęcia z logiki i teorii podejmowania decyzji mogą zaowocować pogłębieniem zdolności analizowania danych i wybierania planów działania. Znajomość tak etyki (szczególnie etyki biznesu), jak i filozofii świadomości może przynieść korzyść ludziom biznesu w ich codziennych zajęciach zawodowych.

Inżynieria. Logika i filozofia nauki są niezmiernie ważne na kierunkach inżynierskich. Etyka, z uwzględnieniem filozofii politycznej i społecznej, jest również bardzo cenna dla przyszłych inżynierów. Epistemologia powinna zainteresować tych studentów politechniki, którzy pragną wzbogacić swoje zrozumienie wiedzy ludzkiej w sensie ogólnym i rozwoju wiedzy naukowej w ujęciu szczegółowym.

Seminarium duchowne. Filozofia religii posiada oczywiście wartość dla studentów pragnących wstąpić do seminarium. Oprócz tego powinni oni dostrzec szczególną przydatność wielu innych kursów takich jak: etyka, filozofia świadomości, historia filozofii. Obserwując perspektywę historyczną, nietrudno zauważyć, że filozofia wywarła wpływ na religię, podobnie jak religia wpłynęła na filozofię. Filozofia sztuki, filozofia literatury oraz filozofia historii mogą również odegrać wyjątko-

wą rolę w tworzeniu szerokiego spojrzenia na świat jakiego oczekuje się od duchowieństwa.

Filozofia jako przedmiot towarzyszący (tzw. *minor*¹). Filozofia jako przedmiot towarzyszący może znakomicie uzupełniać przedmiot kierunkowy. Dla studentów nauk ścisłych proponuje się, na przykład, kursy filozofii nauki, epistemologii i logiki; dla studentów literatury — kursy filozofii literatury, filozofii języka i historii filozofii; dla studentów szkół artystycznych — nie tylko kursy filozofii sztuki, ale również pokażną liczbę innych, w których prezentowane metody filozoficzne dają się zastosować do interpretacji i oceny dzieł sztuki. Dla studentów, którzy zamierzają zdobywać wyższe stopnie naukowe, zaliczony kurs filozofii jako przedmiotu towarzyszącego może, przy odpowiednim doborze jego treści, stanowić jeden z elementów warunkujących przyjęcie na studia podyplomowe. Tym, którzy rozpoczynają karierę nauczycielską, poczynawszy od poziomu elementarnego wzwyż, filozofia daje perspektywiczne spojrzenie na rozmaite przedmioty akademickie (w sposób opisany powyżej) i wnosi wkład w indywidualne zdolności krytycznego myślenia i skutecznej komunikacji.

VI. KONKLUZJA

Filozofia to systematyczne studiowanie idei, intelektualne dążenie do zrozumienia fundamentalnych prawd, poszukiwanie jasnego modelu zrozumienia świata. Jej techniki i teorie znajdują zastosowanie do analizy każdej dziedziny egzystencji ludzkiej, a jej metod można użyć do badania dowolnego zagadnienia. Studiowanie filozofii w znaczący sposób przyczynia się do rozwoju myślenia krytycznego u studentów, kształtuje racjonalne podejście do norm występujących w życiu, pozwala zrozumieć zagadnienia interdyscyplinarne, daje wiedzę o kulturach i historii intelektu, ćwiczenia filozoficzne podnoszą na wyższy poziom umiejętność rozwiązywania problemów, rozumienia, formułowania i oceny idei, doskonałą ekspresję i zdolności perswazyjne.

Umiejętność sprawnego przeprowadzania analizy i syntezy, rozwiązywania problemów, podejmowania racjonalnych decyzji, wydawania dojrzałych wyważonych opinii, szerokość spojrzenia na problemy, klarowne-

¹ W uczelniach wyższych USA przedmiot kierunkowy (specjalizacji) obrany przez studenta nosi nazwę *major* i znajduje się on w centrum jego zainteresowań. Jednakże student może uznać, że również inny przedmiot z całej gamy przedstawionych mu do wyboru zasługuje z różnych względów na szczególną uwagę i studiuje go w ramach, mówiąc umownie, „małej specjalizacji”. Przedmiot taki otrzymuje miano *minor*.

go przedstawienia zagadnień — te i wiele innych cel będących rezultatem studiów filozoficznych predestynują filozofów i absolwentów kursów filozofii do pełnienia szeregu ważnych ról społecznych i zawodowych.

Filozofia nie może być postrzegana jako luksus akademicki — w końcu nie sposób przed nią uciec, jako że każdy myślący osobnik na każdym kroku w swym życiu staje oko w oko z problemami filozoficznymi — i powinna odgrywać centralną rolę w mądrze ułożonym i odpowiednio wyważonym programie nauczania w każdej uczelni. Jeżeli oczekuje się, by amerykańskie szkolnictwo wyższe właściwie spełniało swoje funkcje, należy zrozumieć jak ogromny jest wkład filozofii w całokształt edukacji.

Tłumaczenie i przypisy

Marek D o s k o c z